

Монети XIV ст. карбовані на Поділлі

Анатолій Шостопап (Черкаси)

Справжньою сенсацією у нумізматиці стало відкриття ще одного виду монет, карбованих на теренах України в XIV ст. Про це повідомили О. Погорілець та Р. Саввов [1]. Авторами було описано чотири віднайдені монети і аргументовано доведено, що вони належать карбуванню Костянтина Коріатовича, одного з володарів Подільського князівства, який правив у 80—90 рр. XIV ст.

Ще одну таку монету знайдено зовсім недавно, в грудні 2006 р., поблизу с. Трушівці Чигиринського р-ну Черкаської області (рис. 1). Знахідка цієї монети відмічена у книзі «Скарби Черкащини» [2]. На ній, як і на інших відомих монетах, подібні зображення: на аверсі — Юрій Змієборець, на реверсі — герб угорських королів із династії Анжу. Написи прокарбовані частково, але без сумнівів подібні написам чотирьох відомих монет:

A. MONETA CONSTATINI
P. + D N DOMINI * DE SMOTRIC

В перекладі з латини: монета Костянтина к(нязя), д(ідича) (і) господаря Смотрича)

Осі сторін відносяться як: †↙

Діаметр монети — 18,5 мм.

Вага — 0,8 г.

Монета збереглася непогано, але на жаль, у процесі очищення розламалася на три частини.

Висновки, зроблені О. Погорільцем та Р. Саввовим [1] щодо карбування монет на Поділлі, не викликають заперечень, але разом з тим постає багато питань.

На одне з таких питань, в саме — чому Костянтин на монеті називає свої володіння іменем першої столиці «Смотрич», адже у всіх інших відомих випадках Коріатовичі, принаймні з 1374 р., використовували назву «Подільська земля», «Поділля» [3], відповідь знайдено. Вірніше знайдено монету, на якій латиною зазначено (рис. 2).

Це можна прочитати як: «Мо[нета] Костянтина князя [і] г[осподаря] Поділля» (рис. 3).

Осі сторін відносяться як: †←

Діаметр монети — 18,5 мм.

Вага — 0,77 г.

Дана монета була придбана автором у м. Звенигородка Черкаської обл. у місцевого колекціонера ще у 1997 р., і тривалий час не була отримана, хоча на аверсі монети чітко читалося, що це монета Костянтина. Але якого Костянтина — довго залишалося загадкою. Лише після виходу названої вище статті [1], все стало на свої місця.

Тепер цілком зрозумілим став напис і на реверсі монети: «DUGIS: D: P — OPOLI» — князя і господаря Поділля. Хоча слово DUGIS викликає тут певні сумніви, поза як

передостання в ньому літера (? дві крапки) затерта чи не прокарбована, а останню можна сприйняти за h або за повернуту набік S. За аналогією накреслення на лицевій стороні монети літери S, яка повернута набік (лежить) ймовірніше і на зворотній зображено S.

Хоча можливий і такий напис: DUG: h: D; P — OPOLI (DUG [is], h[ERES] [ET] D [OMINI] PODOLI — що перекладається як «князя, дідича і господаря Поділля»). Тоді цей варіант ближчий до напису на монетах, які описали О. Погорілець та Р. Саввов [1]. Тільки тут назва першої столиці «Смотрич» замінено ширшим поняттям «Поділля».

На лицевій стороні монети як і на всіх відомих монетах Костянтина Коріатовича зображено вершника вліво (Юрія Змієборця), який вражає списом змія. Зображення зворотної сторони монети ще потребує вивчення і пояснення. Але це утруднюється тим, що частина зображення затерта та до того ж на ньому зроблено декілька подряпин (можливо уже в наш час, щоб якимось його виявити). Там можна розібрати дві корони, з яких верхня знаходиться під певним кутом відносно нижньої (?!). Центральна частина зображення витерта, але, за аналогією з тогочасними монетами інших європейських держав і земель (в тому числі і «руських» квартників, карбованих у Львові), можна припустити, що там наведено ініціали правителя землі — емітента монети. В нашому випадку можливо накреслено літери D і C — Dugis Constantin. Ще раз наголосимо — це тільки припущення. Потрібно чекати нових знахідок даного типу монети з більш чітким зображенням реверсу.

Рис. 1

А. * МО:СОНИТЯНТРУ
 Р. * ПУА'И:А'Р—ОРОЛІ

Рис. 2

О. Погорілець і Р. Саввов датують карбування монет на Поділлі періодом правління Костянтина Коріатовича – 80–90 рр. XIV ст. (точніші дати сьогодні не відомі). У згаданій статті говориться, що “збіг за вагою з “руським грошиком” часів кінця правління Людовика Угорського вказує на карбування Костянтином монети після 1380 р.” [3]. Так, вага монет Костянтина близька до ваги монет, карбованих на львівському монетному дворі за часів правління Людовика Угорського (1,07 г [4]). За кількома екземплярами неможливо вирахувати монетну стопу, до того ж вага шести відомих монет коливається від 0,7 до 1,02 г, що не дивно для карбування монет в той період.

Можна зауважити, що під час їх випуску можливо враховувалися і норми карбування монет інших сусідніх земель. Приблизно у цей період карбуються монети у Великому князівстві Литовському [5], вага яких відрізняється від ваги монет, карбованих

Рис. 3

на польських землях (в тому числі і у Львові). У Київському князівстві Володимир Ольгердович карбує дрібніші номінали (денарії), які за незначний проміжок часу значно зменшилися у вазі – від 0,58–0,60 г до 0,14–0,16 г [6].

Подільське князівство безпосередньо межувало із Золотою Ордою. Монети останньої проникали у грошовий обіг українських земель як видно із знахідок у Черкаській обл. (№ 223, 228, 306, 307, 309, 311 [7] та № 102–121, 126 [8]).

Цю книжку можна отримати поштою, надіславши поштовий переказ на адресу редакції журналу: Максим Загреба, а/с 43, Київ, 02147.

Не забудьте у графі поштового переказу «Для письмового повідомлення» зазначити зворотню адресу та назву книжки.

Пропозиція дійсна до 5 листопада 2007 р.

А. В. Шостопал

СКАРБИ ЧЕРКАЩИНИ

Черкаси, 2007 р.
 Формат 147x204,
 М'яка обкладинка, 120 с.
 Наклад 1000 прим.

У книзі автор описав декілька сотень монетних скарбів і поодиноких монет, знайдених на території сучасної Черкаської області. Ним упорядковано вже описані в науковій літературі скарби і значно доповнено новими знахідками, останні з яких датуються весною 2007 р. У книзі подано скарби, які тривалий час зберігалися в обласному та регіональних краєзнавчих музеях і не були введені у науковий обіг.

Найбільшу цінність для історичної науки представляють описи знахідок, зроблених уже в наш час, які відразу надходили на нумізматичний (антикварний) ринок, роздрібнювались і втрачалась можливість для їх вивчення та аналізу.

Звичайно автору не вдалося зібрати дані про всі монетні знахідки на Черкащині, але й наведених повідомлень достатньо щоб скласти уявлення про грошовий обіг на Середньому Подніпров'ї з античних часів і до XVIII ст., аналізуючи наведені у книзі скарби.

У книзі зроблено короткий нарис про грошовий обіг на Черкащині, і про карбування фальшивих монет в XVII ст., яка потребує ще доопрацювання на факт виявлення фальшивих монет, карбованих гетьманом Дорошенком в Лисянці.

Подано близько 400 монет різних історичних періодів, знайдених переважно на території Черкаської області. І це дає змогу бачити для недосвідченого в нумізматичці читача, які монети були в обігу в Центральній Україні. Хоча не всі зображення монет вийшли добре, але не можна пояснити самим станом наведених монет.

Книга написана у науково-популярній формі і стане корисною як для наукових працівників, викладачів історії, економіки, так і буде цікавою для студентів, учнів, усіх тих, хто цікавиться історією рідного краю.

Ціна з пересиланням поштою по Україні – 45,- грн.

До чого це все ведеться?

Костянтин Коріатович розпочавши емісію мав врахувати ситуацію на тогочасному грошовому ринку і вибрати такі норми проби та ваги власних монет, щоб вони не витіснялися іншими монетами, а були в якомусь певному співвідношенні з ними.

Щодо дат карбування монет на Поділлі можна зробити деякі припущення. Костянтин Коріатович, який став на початку 1380-х років повноправним господарем Подільських земель, вирішив карбувати власні монети. Були запрошені майстри монетної справи з Європи, поза як штемпелі монет зроблені на достатньому тогочасному технічному рівні. Можна припустити, що сам Людовік Угорський, на той час король Угорщини і Польщі, направив майстрів до Костянтина Коріатовича, зобов'язавши останнього розмістити на монетах герб угорських королів династії Анжу, який би засвідчував певну васальну залежність від угорського короля, якому ще в 1377 р. брати Костянтина – Олександр та Борис принесли васальну присягу [9].

У 1382 р. король Людовік Угорський помирає. Польща на деякий час залишається без короля. У Великому князівстві Литовському у цей період загострюється боротьба між Ягайлом та Вітовтом. Можливо саме тоді Костянтин Коріатович, відчувши послаблення впливу на нього більш владних правителів та впевнившись у своїх силах і незалежності, вирішив відобразити це й на монетах замінивши королівський герб – символ васальської залежності – на інше зображення (у нашому припущенні – свої ініціали). Саме через це на новому виді монет слово «Смотрич» у титулі князя Костянтина було замінено на ширшу назву земель, що йому належали, – Поділля.

При цьому зображення на аверсі монет Юрія змієборця, що стало фамільним гербом князівського роду Коріатовичів [9], залишилось.

Таким чином, напевніше, що спочатку були відкарбовані монети типу: «вершник вліво – герб династії Анжу», які датуються 1380–1382 рр., можливо до 1386 р., коли на польський трон зійшов Владислав Ягелло (1386–1434). Другий тип монет з написом «Поділля» карбувався з 1382 р. (або 1386 р.) і до початку 1390-х років.

Виходячи з кількості знайдених монет (сьогодні відомо 6 шт.) можна зробити висновок, що обсяги карбування Костянтином Коріатовичем були незначними (можливо епізодичними). Під час виробництва монет типу «вершник вліво – герб династії Анжу» було використано як мінімум три різних штемпелі лицьової сторони і два зворотної. Це може свідчити про використання бронзових або не загартованих сталених штемпелів, але ніяк не про інтенсивність карбування даного виду монет.

Про штемпель монети з написом «Поділля» можна сказати лише те, що літери на ньому у міру карбування підправлялись. Що також свідчить про використання штемпеля з нетвердого металу. Пробу даної монети не визначено, але виходячи із зовнішнього вигляду – більш-менш висока. Вона цілком відповідала нормам грошового обігу кінця XIV ст. [10], враховуючи вагу і пробу празьких грошей, які виступали міжнародними монетами того часу, «руських» квартників, трохи пізніше львівських і польських напівгрошей Владислава Ягелло. Це підтверджується тим, що дана монета довгий час перебувала в обігу, про що свідчить її потертість (на жаль хтось пробував виправити цей недолік і зробив декілька подряпин як на аверсі, так і на реверсі монети, щоб якимось виявити зображення).

Значна частина земель нинішньої Черкаської області входила до Подільського князівства в XIV ст.

Цим, в певній мірі, пояснюється знахідки двох монет Костянтина Коріатовича на Черкащині. Хоча друга віднайдена монета Костянтина (з написом «Поділля») не була автором внесена у перелік знахідок монет на території сучасної Черкаської обл. [2], позаяк точне місце знахідки не відоме, але значна доля імовірності, що це одне із сіл Звенигородського району.

Список літератури

1. **Погорілець О., Саввов Р.** Монета подільського князя Костянтина // Нумізматика і фалеристика. – 2004. – № 3. – С.24–29.
2. **Шостопа А. В.** Скарби Черкащини. – Черкаси, 2007.
3. **Там само.** – С. 27.
4. **Jozef Andrzej Szwagrzyk.** Pieniadz na ziemiach polskich X–XX w. – Wrocław, 1990. – S. 69.
5. **Гулецькі Д., Грамыка А, Криваручка А.** Манеты Беларуси (да 1707 г.). – Мінськ, 2007. – С. 36–38.
6. **Котляр Н. Ф.** Монеты Владимира Ольгердовича // Нумизматика и сфрагистика. – 1971. – № 4. – С.42–67.
7. **Котляр М. Ф.** Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – Кю, 1971. – С. 84–91.
8. **Шостопа А. В.** Скарби Черкащини. – Черкаси, 2007. – С. 84–91.
9. **Погорілець О., Саввов Р.** Монета подільського князя Костянтина // Нумізматика і фалеристика. – 2004. – № 3. – С.26.
10. **Котляр М. Ф.** Галицька Русь у другій половині XIV –першій чверті XV ст.. – К., 1968.

Від редактора

Не поділяючи цілком думку автора що до історії карбування монет Поділля, я не вважаю за доцільне наводити контраргументи. Оскільки дана тематика залишається невивченою – теорія автора статті має повне право на існування.

Взагалі, відкриття Р. Саввова та О. Погорільця по значимості для історії України та всієї спільноти слов'янських народів можна порівняти з відкриттям срібників Володимира в позаминулому столітті.

Більш того, викликає подив відсутність публікацій та досліджень «офіційних істориків» (фактично єдиною публікацією по цій тематиці була стаття А. Крижанівського та Р. Шуста «До генези іконографії та метрологічних показників монет Подільського князівства другої половини XIV ст.» – «Нумізматика і фалеристика» №2-2005).